

Jak odškodňovat nemateriální újmy na zdraví? Principy a východiska.

Autor: doc. JUDr. Tomáš Doležal, Ph.D., LL.M.

Pracoviště: Ústav státu a práva AV ČR, v.v.i., I. LF UK Praha

Abstract: The paper considers the main principles of the compensation of damages for non-pecuniary loss especially in the cases of personal injury from historical and comparative perspective. In the light of these principles the paper focus on the current czech legal situation in personal injury comensation cases and evaluates advantages and disadvantages of the new regulation set by new Civil Code.

Key words: non-pecuniary loss, personal injury, compensation

1. Úvod

1. 1. 2014 nabyl účinnosti nový občanský zákoník (dále jen „OZ“), jež položil svou koncepci náhrady nemateriální újmy na zdraví na zcela odlišné bázi, než tomu bylo v občanském zákoníku z roku 1964 (dále jen „OZ 1964“). Jednou ze zásadních změn je to, že v duchu přirozenoprávních tradic bylo z právního rámce odstraněno pevně stanovené paušalizované bodové ohodnocení náhrady za bolest a ztížení společenského uplatnění, které bylo zakotveno ve vyhlášce č. 440/2001 Sb., odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění (dále jen „vyhláška o odškodnění“). Právním předpisem pevně stanovené bodové ohodnocení lidského zdraví a lidského života¹ se jevílo jako nemorální a v rozporu s přirozeným právem a v konečném důsledku jako nespravedlivé². Proto se OZ v ustanovení § 2958 omezil na poměrně obecné vymezení, jak vzniklé nemateriální újmy odškodňovat. Podle tohoto ustanovení *„při ublížení na zdraví odčiní škůdce újmu poškozeného peněžitou náhradou, vyvažující plně vytrpěné bolesti a další nemajetkové újmy; vznikla-li poškozením zdraví překážka lepší budoucnosti poškozeného, nahradí mu škůdce i ztížení společenského uplatnění. Nelze-li výši náhrady takto určit, stanoví se podle zásad slušnosti.“*

V praxi tak nastala situace, kdy se soudy (ale i jiné subjekty) musí vypořádat s určením bolestného a ztížení společenského uplatnění bez vodítek stanovených v právních předpisech (dříve ve vyhlášce o odškodnění), ovšem soudní praxe, byť s přihlédnutím k jednotlivým případům, bude muset postupovat tak, aby byl zachován princip rovného zacházení (viz ustanovení § 13 OZ).

V odborné veřejnosti se ihned objevily námitky, že ačkoliv byla vyhláška o odškodnění zrušena, neobejde se praxe bez určitých vodítek, která by jí pomáhala objektivně posuzovat bolestné i ztížení společenského uplatnění. Vzhledem k časově omezeným možnostem praxe se hojně diskutovala možnost dalšího používání vyčíslování bolesti a ztížení společenského uplatnění pomocí vodítek daných zrušenou vyhláškou nebo zvolení přístupu zcela

¹ K tomu blíže viz Důvodová zpráva: „Pokud jde o nemajetkové újmy na zdraví nebo náhrady při usmrcení, opouští se pojetí § 444 odst. 2 a 3 platného občanského zákoníku a vůbec myšlenka, že by sazebník výše náhrad měl a priori stanovit zákon nebo dokonce podzákoný předpis, aby se tak zjednodušilo rozhodování soudů. Nehledě k tomu, že obdobný přístup standardní zákonné úpravy nevolí a nabízejí soudům - ačli vůbec (např. francouzský Code civil nebo švýcarský Zivilgesetzbuch tyto otázky vůbec neřeší a dávají soudci volnou ruku - je třeba hlavně poukázat, že rozhodnutí jednotlivého právního případu náleží jen soudci a zákonodárná moc, natož moc výkonná nemá v působnosti nařizovat soudu, jak má jednotlivý případ rozhodnout.“

² Důvodová zpráva uvádí: „Soukromý život je nekonečně variabilní a snaha po jeho nivelizaci v záležitostech tak navýsost individuálních jako jsou bolest, důsledky újmy na zdraví pro další budoucnost postiženého nebo ztráta blízkého člověka není důvodná. ... Odpovědnost za spravedlivé rozhodnutí v konkrétním případě nemůže ze soudce nikdo sejmout a snaha o nivelizaci soukromého života v jeho rozmanitostech nevyvolá nic jiného, než rigor nesrovnávající se s povahou jednotlivých případů.“

odlišného³. Tyto úvahy o odlišném přístupu finálně vyústily ve vytvoření tzv. Metodiky k odškodňování nemajetkových újem podle § 2958 OZ v gesci Nejvyššího soudu ČR⁴ (dále jen „Metodika“). I když iniciativa zúčastněných subjektů v této oblasti je záslužná, vzbuzuje určité otazníky⁵. Současně je nutno konstatovat, že přijetí Metodiky směřuje do relativně úzce vymezené oblasti, ale širší koncepční otázky ponechává zcela stranou. Rovněž lze konstatovat, že v rámci vyčíslování bolestného vychází i Metodika z původní vyhlášky o odškodnění a pouze zvyšuje hodnotu bodu.

V rámci debat o vyčíslení bolestného a ZSÚ ovšem zcela chyběla rozsáhlejší debata nad celkovou koncepcí náhrady nemateriální újmy na zdraví, která by zahrnula i fundamentální otázky⁶ a přezkoumala, zda přijatá Metodika ob stojí z hlediska základních principů při odškodňování nemateriálních újem. Tento článek se pak pokouší na některé takové fundamentální otázky poukázat a nastínit určité odpovědi.

2. Základní východiska a problematické okruhy

Abychom lépe pochopili základní otázky odškodňování újmy na zdraví, je nutné stručně shrnout právně-filosofický, právně-historický a medicínský diskurs v této oblasti a nastínit v úvahu přicházející metodologická vodítka uplatnitelná při náhradě této újmy.

A. Koncepční základy pro vyčíslení výše náhrady za bolestné a ztížení společenské uplatnění

Prvotní a odvěká⁷ poznámka směřuje k vyčíslitelnosti těchto imateriálních hodnot. Právní diskurz v této oblasti se samozřejmě vyvíjí a jedním z klíčových bodů, který stojí v pozadí tohoto diskurzu, jsou úvahy o možnosti finanční náhrady v případě zásahu do fyzické integrity (resp. její vyčíslitelnosti či nevyčíslitelnosti). Tyto úvahy jsou pak otázkou právně-filosofického pojetí kategorií jako jsou fyzická integrita, tělesnost, tělo, lidské zdraví a bolest, ale v konečném důsledku jsou formovány prostřednictvím právně-filosofickým diskurzem

³ Tvorba a způsob prezentace této Metodiky byly následně hojně kritizovány – viz <http://jinepravo.blogspot.cz/2014/04/lukas-kristek-nejvyssi-soud-nahrzuje.html>

⁴ Jednalo se o iniciativu Nejvyššího soudu ČR ve spolupráci se Společností medicínského práva, zástupci pojistitelů a dalších právnických a lékařských profesí

⁵ Za prvé lze poukázat na to, že Metodika nerespektuje základní princip, že pevně stanovené paušalizované bodové ohodnocení náhrady za bolest a ztížení společenského uplatnění se jeví jako nemorální a v rozporu s přirozeným právem a v konečném důsledku jako nespravedlivé; a tedy v zásadě byly vyměněny tabulky za tabulky. Druhý argument směřuje vůči způsobu, resp. formě, kterou byla Metodika uvedena v život – více viz <http://jinepravo.blogspot.cz/2014/04/lukas-kristek-nejvyssi-soud-nahrzuje.html>

⁶ Např. článek, který se tuto debatu pokoušel rozpoutat: DOLEŽAL, T., LAVICKÝ, P. Pojetí náhrady nemajetkové újmy při ublížení na zdraví podle nového občanského zákoníku a s tím spojené procesní aspekty. Právní rozhledy, 2014

⁷ Viz např. debata o újmě na zdraví v římském právu

pojetí osobnosti člověka a její ochrany. Přesah z právní roviny do analýzy těchto pojmů i v jiných oborech (ze kterých by právo mělo čerpat, a ne zůstat izolovaným systémem, jenž nereflexuje na recentní diskurz v jiných vědách) je nezbytný.

a) *Právně-historický exkurz k odškodňování újem na zdraví*

Předně je nutno poznamenat, že historicky jsou téměř všechny právní řády velmi restriktivní ve vztahu k odškodňování nemateriálních újem v penězích⁸. Náhrada imateriální újmy na zdraví zaujímá v tomto ohledu trochu zvláštní postavení⁹, ale jako institut se prosazovala ve všech právních řádech relativně pomalu a s nemalými obtížemi. Zejména v zemích s tradiční návazností na římské právo se poměrně dlouho vycházelo ze zásady „*liberum corpus nullam recipit aestimationem*“¹⁰, tj. že hodnota lidského těla nemůže být vyjádřena v penězích a jakákoliv nemateriální újma vzniklá v důsledku zásahu do zdraví svobodného občana byla podle „*lex aquilia*“ nežalovatelná¹¹. Teprve v postklasické době byla římskými právníky připuštěna možnost, aby *pater familias* žaloval v rámci *lex Aquilia* náklady spojené s léčením zraněného syna (D. 9.2.5.3), ovšem sám poškozený žalobu podat nemohl. Následně, zejména v důsledku extenzivní interpretace *Corpus iuris civilis* glosátory a kanonisty došlo k tomu, že při újmě na zdraví měla poškozená osoba nárok na úhradu újmy materiální (škody), která poškozenému v důsledku újmy na zdraví vznikla (náklady léčení, ušlý výdělek, atp.). Kanonisté i glosátoři pak rozlišovali mezi touto materiální újmou, která je nahraditelná prostřednictvím aquiliánské žaloby (*actio legis Aquiliae*) a nemateriální újmou – *iniuriam*¹², která byla nahraditelná prostřednictvím *actio iniuriarum*. Zatímco náhrada nákladů léčení, ušlého výdělku, atp. byla chápána jako náhrada ryze kompenzačního charakteru¹³, *actio iniuriarum* mělo ryze sankční (poenální) povahu a byla chápána jako trest za učiněné příkoří.

Je ovšem zajímavé, že kanonisté se problematikou povahy odškodnění nemateriální újmy na zdraví zaobírali již velmi brzy i s ohledem na její možný kompenzační charakter. Tak již Tomáš Akvinský v případě újmy na zdraví hovoří o *damnum in personam* a vyzdvihuje její zvláštní charakter ve vztahu k nemožnosti (obtížnosti) naturální restituce v případě zásahu do zdraví. V případě usmrcení člověka nebo např. useknutí ruky, nelze podle Akvinského provést

⁸ Např. BRÜGGEMEIR, G., *Haftungsrecht, Struktur, Prinzipien, Schutzbereich. Ein Beitrag zur Europäisierung des Privatrechts*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2006. Výjimkou je např. francouzské právo, které v návaznosti na § 1382 CC nečiní rozdíly mezi různými druhy škody („*dommage*“), blíže např. GALAND-CARAVAL, S., *Non pecuniary loss under Franch Law*, in HORTON ROGERS, W.V., *Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, Springer Verlag, 2001 str. 87

⁹ I velmi restriktivní přístupy k náhradě imateriálních újem (jako např. Německo) obsahují zvláštní ustanovení o náhradě nemateriální újmy na zdraví.

¹⁰ Viz Gaius D 9.3.7 nebo Gaius D 9.1.3. obdobně Ulpianus D 9.3.1.5

¹¹ „*Liber homo ... enim /Aquiliae/ non habet /actionem/, quoniam dominus membrorum suorum nemo videtur*“, Ulp. D. 9.2.13 pr.

¹² Inirua spočívá v bezpráví, které poškozený utrpěl v důsledku zásahu škůdce.

¹³ Tyto náhrady mají tzv. reipersekutorní charakter.

restitutio in integrum a náhrada má být provedena „*qualis possibilis est, scilicet ad arbitrium bonorum (vivorum)*“.¹⁴ Současně na jednom místě uvádí, jak postupovat, když někdo zraní jiného, tak, že je ztracena končetina: „*Putat, cum aliquis alicui abstulit membrum, debet ei recompensare vel in pecunia vel in aliquo honore, considerata conditione utrisque personae, secundum arbitrium boni viri*“.¹⁵

Zajímavé na tomto případě je, že Akvinský naznačuje, že náhrada za ztrátu může být provedena v penězích (*vel in pecunia*).

Zatímco tedy v rámci *ius commune* byla možnost kompenzace nemateriální újmy na zdraví až do 17. století odmítána¹⁶, kanonisté ji již nejpozději od 13. století připouštěli¹⁷. Názor kanonistů se ovšem do *ius communae* neprosadil. Zajímavé ovšem je v řadě případů byla tato nemateriální újma hrazena nezávisle na *ius communae* a to na základě jednotlivých zemských práv nebo práva zvykového.

Následně byla v *ius communae* pod vlivem *Usus modernum pandectarum* opuštěna zásada „*liberum corpus nullam recipit aestimationem*“ a bylo tak umožněno, aby se náhrada nemateriální újmy při újmě na zdraví stala postupně běžnou součástí všech moderních

¹⁴ Opera Omnia, Tomáš Akvinský, citováno z: DONDRUP, H., in Negligence, The Comparative Legal History of the Law of Torts, SCHRAGE, E.J.H. (Ed.), Berlin, Duncker und Humblot, 2001, str. 114

¹⁵ Opera Omnia, Tomáš Akvinský, citováno z: DONDRUP, H., in Negligence, The Comparative Legal History of the Law of Torts, SCHRAGE, E.J.H. (Ed.), Berlin, Duncker und Humblot, 2001, str. 114

¹⁶ Teprve v 17. St. byla připuštěna možnost v rámci této žaloby uplatňovat také náhradu za nemateriální újmu a zohyždění (*pecunia doloris et deformitatis*), blíže např. Negligence, The Comparative Legal History of the Law of Torts, SCHRAGE, E.J.H. (Ed.), Berlin, Duncker und Humblot, 2001, str. 36

¹⁷ Duns Scotus dokonce naznačuje, jak by případná částka měla být vypočtena: „... *debet respondere non solum damno quod incurrit quis per mutilationem pro toto tempore futuro quo usus esset quis membro abscisso, sed etiam expensis appositis in curatione, et hoc dicit capitulum allegatum extra de iniuriis et damno dato (X.5.36.1); et ultra placationi ipsius laesi ... et consolationi ipsius afflicti*.“ (Sententiae 4.15.3.9); v návaznosti na tento text pak další autoři jako Angelus de Clavasio, Gabriel Biel, Francisco de Toledo nebo Luis de Molina tvrdili, že imateriální újma spočívající v zásahu do zdraví musí být nahrazena. Zajímavé je, že u Francisca de Toleda nalézáme i stanovení způsobu, jak by měla částka být vyčíslena – s přihlédnutím k postavení obou stran, závažnosti zranění a způsobu zavinění. Blíže viz Crime and punishment, DONDRUP, H., in Negligence, The Comparative Legal History of the Law of Torts, SCHRAGE, E.J.H. (Ed.), Berlin, Duncker und Humblot, 2001, str. 117

kodifikací¹⁸. Ve 20. století se pak již plně prosadila zásada, že peníze mohou sloužit jako adekvátní náhrada při odškodnění bolesti a i jiných imateriálních újem¹⁹.

b) Pojem zdraví a vliv jeho chápání na odškodňování imateriální újmy na zdraví

Jak uvádí § 2956 OZ, vznikne-li škůdci povinnost odčinit člověku újmu na jeho přirozeném právu chráněném ustanoveními první části tohoto zákona, nahradí škodu i nemajetkovou újmu, kterou tím způsobil. Takovým přirozeným právem je rovněž právo na duševní a tělesnou integritu²⁰, které v sobě obsahuje právo na zdraví a vymezení tohoto práva pak hraje důležitou roli při vymezení a určení rozsahu újmy na zdraví podle ustanovení § 2958 OZ.

Při zásahu do integrity podle § 91 a násl. OZ je jedním z klíčových pojmů, který je nutno analyzovat jako základní element pro nalezení východisek pro hodnocení bolestného a ztížení společenského uplatnění, pojem lidského zdraví. I ten prochází určitým vývojem, medicínský diskurs posouvá jeho hranice, to, co mohlo být v dobách historických považováno za zdraví, se v kontextu doby významově posouvá a podléhá nově nalezenému racionálnímu diskursu v oblasti medicínské sémantiky a nové podoby syntaxu.²¹ Nezávaznou definici zdraví nabídla Světová zdravotnická organizace (WHO), která definuje zdraví jako „stav fyzické, psychické, sociální a estetické pohody“. V tomto pojetí se tedy nejedná pouze o absenci nemoci nebo vady. Takováto definice je ovšem dosti idealistická a pro právní uchopení obtížně nepoužitelná. Na druhou stranu je z právně-historického pohledu zřejmé, že vymezení práva na zdraví se značně rozšiřuje, a z původně úzkého pojetí, kdy byly brány v potaz pouze zásahy do tělesné integrity (tzv. *Körperschaden*), se vyvinulo pojetí, které plně respektuje i psychické (duševní) zdraví (*psychische Gesundheitsverletzungen*)²² a v mnoha ohledech respektuje i sociální a estetické aspekty zdraví²³. Velmi široce chápaná definice

¹⁸ Např. v Německu se ale tato úprava prosazovala velmi pomalu. Němečtí právníci jen pomalu opouštěli pandektistické zásady a teprve na konci 19. století (zejména pod vlivem v. Wächtera a jeho díla *Die Busse bei Beleidigung nach dem heutigen gemeinen Recht*, Leipzig, 1874) bylo připuštěno, že odškodnění za újmu na zdraví může mít kompenzační a nikoliv sankční (poenální) charakter. Dokonce ještě Mugdan v Protokolech k BGB zmiňuje myšlenku, že „man sich seine Schmerzen und Kränkungen anständigerweise nicht in Geld bezahlen lassen sollte“ (Mugdan, Protokolle, Bd. II, 1247)

¹⁹ Blíže k tomu JANSEN, N., *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB, Band II, Schuldrecht: Allgemeiner Teil* §§ 241-432, Tübingen, Mohr Siebeck, 2007, str. 567

²⁰ Blíže DOLEŽAL, T., in MELZER, F., TÉGL, P., *Občanský zákoník Velký komentář* § 1-117, Praha, Leges, 2014

²¹ Srovnej FOUCAULT, M., *() Zrození kliniky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 11 a násl.

²² Toto pojetí respektuje i struktura Pododdílu 3 - Právo na duševní a tělesnou integritu v rámci OZ nebo např. ustanovení § 2059 Codice Civile a vymezení „*danno biologico*“

²³ Např. v Belgii je odškodňována tzv. *aesthetic damage* a téměř ve všech státech je v rámci odškodnění brána v potaz ztráta (ztížení) sociálních vazeb; ve Francii je odškodňována např. i újma „*prejudice d'établissement*“, která spočívá ve ztrátě možnosti se oženit/vdát a užívat si rodinný život

zdraví jako chráněného statku ovšem může způsobovat určité problémy, zejména pak v zemích, které jsou tradičně restriktivní ve vztahu k odškodňování nemateriálních újem²⁴.

c) *Problematika vyčíslitelnosti újmy na zdraví a její zvláštní postavení v rámci jiných imateriálních újem*²⁵

Jak bylo řečeno již shora, volí většina právních řádů relativně restriktivní přístup k odškodňování imateriálních újem penězi. Tento restriktivní přístup pak má své kořeny zejména v tom, že tyto typy újem jsou velmi obtížně objektivizovatelné a kvantifikovatelné²⁶ a pro právo jsou následně obtížně uchopitelné²⁷. Je zřejmé, že tyto problémy se projevují zejména u zásahů do jiných přirozených práv člověka (čest, soukromí) než je zdraví, ale i ve sféře újem na zdraví se námitky nemožnosti kvantifikovat újmu v penězích objevovaly často. Původ těchto námitek je nutno spatřovat v římskoprávní maximě „*liberum corpus nullam recipit aestimationem*“, a proto byla vždy otázka odškodnění újmy na zdraví v penězích velmi sporná a diskutovaná²⁸ (např. ještě při přípravách BGB byla tato otázka obšírně diskutována)²⁹.

²⁴ Tak např. v Německu a Rakousku může být smazávána hranice mezi psychickými újmami na zdraví (Gesundheitsschaden), které jsou odškodnitelné tzv. Schmerzengeld a jinými újmami (zejména pouhými „Gefühlschaden“), které pomocí „Schmerzengeld“ odškodnitelné nejsou a v rámci celého systému jsou odškodnitelné za jiných podmínek.

²⁵ Do jisté míry je nutno souhlasit s Brüggemeirem, že pojem imateriální újma pro nemajetkovou újmu je nešťastně zvolený a zavádějící pojem („*Der immaterielle Schaden ist darüber hinaus irreführende Kategorie.*“, BRÜGGEMEIR, G., Haftungsrecht, Struktur, Prinzipien, Schutzbereich. Ein Beitrag zur Europäisierung des Privatrechts, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2006 str. 572); nemajetková újma totiž může být jak materiální (tělo), tak imateriální (duševní integrita).

²⁶ BYDLINSKI, F., System und Prinzipien des Privatrechts. Wien, 1996, str. 222, obdobně KOZIOL: „*Nonetheless, most legal systems are restrictive when it comes to granting damages in respect of non-pecuniary harm. In the light of what has just been said, this greater reluctance to make awards for non-pecuniary damage is certainly not based on any lower ranking of non-pecuniary interests as opposed to pecuniary interests. Rather, this reservation derives from the difficulties – to a greater and lesser extent – posed by assessing non-pecuniary harm in money or even in determining such in the first place.*“, KOZIOL, H., Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective Wien, Jan Sramek Verlag, 2012, str. 113

²⁷ Ačkoliv je totiž zjevné, že došlo k zásahu do práva poškozeného, újmu, která tím poškozenému vznikla, ovšem nelze objektivně vyjádřit penězi a neprojevuje se tak v majetkové sféře poškozeného.

²⁸ „Wann...ein Ersatz in Geld für immaterielle Schäden zusteht, ist eine der umstrittensten Fragen der Schadenersatzrecht.“, KARNER, E., Der Ersatz ideeller Schäden bei Körperverletzung, Wien, Springer Verlag, 1999, str. 73

²⁹ „*Die blosse Beeinträchtigung des physischen, psychischen und emotionalen Wohlbefindens einer Person in Geld aufzuwiegen, widersprach im Prinzip gleichermassen dem pandektischen Schadensbegriff wie dem moralischen Selbstverständnis des deutschen Bürgertums am Ende des 19. Jahrhunderts.*“ – Mugdan, Protokolle I., S.622

Újma na zdraví ovšem v rámci ostatních imateriálních újem vždy zaujímala zvláštní místo. Jak uvádí Bydlinski je tato skutečnost dána zejména snazší možností objektivizace a kvantifikace újmy na zdraví než u jiných zásahů do osobnostních práv (zejména u tzv. „*reinen Gefühlschäden*“) ³⁰. V těchto případech je totiž znám druh poškození zdraví, doba trvání a následky poškození ³¹, z nichž pak lze dovodit určitá kritéria proto, aby další případy byly rozhodovány obdobně ³². Ačkoliv první rozhodnutí v dané věci je do jisté míry arbitrární ³³, další rozhodnutí by měla být již předvídatelná ³⁴.

Na první pohled paradoxní se může zdát, že se téměř všude hovoří o principiální nevyčíslitelnosti zdraví jako hodnoty (a tedy i újmy na zdraví jako zmenšení této hodnoty), všechny moderní právní řády vycházejí z možnosti kompenzovat újmu na zdraví penězi a tím *de facto* připouštějí vyčíslitelnost újmy na zdraví ³⁵. Takto chápaná vyčíslitelnost je ovšem zavádějící, neboť vzniklá imateriální újma a její odškodnění v penězích jsou dvě nesouměřitelné veličiny; peněžitá náhrada reálně odpovídající vzniklé újmě je pojmově vyloučena ³⁶. V rámci odškodňování újem na zdraví je tedy nutno vycházet z toho, že

³⁰ BYDLINSKI, F., *System und Prinzipien des Privatrechts*. Wien, 1996, str. 223

³¹ Zde se opět ukazuje, že Bruggemeirovo tvrzení o tom, že některé imateriální újmy jsou vlastně materiálního charakteru (poznámka pod čarou č. 26) je významné právě pro objektivizaci újem.

³² Obdobně Koziol: „*This special status of damages for non-pecuniary harm in the case of bodily injuries is based not only on the special rank of the injured legal good but above all on the fact that the pain suffered as well as the duration thereof can be relatively easily determined on the basis of the type and severity of the injury and thus it is particularly amendable to the objectivisation so important for the monetary compensation of non-pecuniary harm*“, KOZIOL, H., *Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective* Wien, Jan Sramek Verlag, 2012, str. 115

³³ „*Damages for non-pecuniary loss are certainly arbitrary in the sense that it is difficult to find a logical basis on which damages for quadriplegia should be 300.000 Euro rather than, say, 30.000 Euro or 3.000.000 Euro but there seems to be a compelling reason why the fact that a loss is not measurable in money should preclude awarding money for it when there is nothing else that can be done.*“, HORTON ROGERS, W.V., *Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, Springer Verlag, 2001, s. 249

³⁴ „*the » first assessment « of non-pecuniary harm can only be done very freely and in an arbitrary manner, though an appropriate relation between the compensation awards for different non-pecuniary harm should be striven towards. Naturally, there is not so much free discretion when it comes to awarding compensation in subsequent, comparable cases. The amount of compensation awarded finds its justification in comparison with similar cases already decided.... The fairness of the damages for non-pecuniary damage thus depends on whether comparable cases are evaluated the same and different cases differently and there is at least a rough proportion between the sums of compensation, which corresponds to the rank of the interests infringed.*“, KOZIOL, H., *Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective* Wien, Jan Sramek Verlag, 2012, str. 114

³⁵ Pro vyčíslení újmy je zvolena jiná strategie - nevyčísluje se sama újma na zdraví jako u majetkových škod, ale kompenzují se nevýhody s újmou spjaté. O této zvláštnosti hovořil již Rudolf Stammler, když doporučoval při odškodňování opustit hodnocení negativního subjektivního vnímání poškození, ale vyrovnat (odškodnit) objektivně vzniklé poškození (viz STAMMLER, R., *Das Recht der Schuldverhältnisse in seinen allgemeinen Lehren*, Berlin, 1897, str. 126). Funkce odškodnění tedy není reparační, ale kompenzační. – obdobně viz Bydlinsky nebo Koziol.

³⁶ Viz KARNER, E., *Der Ersatz ideeller Schäden bei Körperverletzung*, Wien, Springer Verlag, 1999, str. 133, obdobně Bydlinski, který tvrdí, že: „*zwischen den beeinträchtigten Rechtsgütern und irgendeiner Geldsumme bestehe keine objektive Relation*“, BYDLINSKI, F., *System und Prinzipien des Privatrechts*. Wien, 1996, str.223

kompenzace a její pravidla je pouhým normativním konstruktem³⁷, který vznikl v důsledku nedostatku jiných možností odškodnění tohoto typu újmy³⁸ a v zásadě umožňuje kompenzovat vzniklou újmu jiným způsobem, a to prostřednictvím pořízení jiných výhod³⁹.

d) *Povaha odškodnění újmy na zdraví*

Podle ustanovení §2951 odst. 1, věta první, OZ se nemajetková újma se odčiní přiměřeným zadostiučiněním. Je zřejmé, že pojem zadostiučinění nebyl zcela vhodně zvolen, neboť byl a je v různých dobách používán v jiných významových rovinách a současně v posledních letech pod vlivem judikatury evokuje zejména funkci satisfakční (*Genugtuung*)⁴⁰, která v rámci komparativního pohledu implikuje spíše sankční charakter odškodnění. Asi vhodnější by tedy bylo spíše hovořit o přiměřeném odškodnění⁴¹.

Vzhledem k principiální nemožnosti naturální restituace v případech újmy na zdraví⁴², musí být odškodnění poskytnuto v penězích⁴³. Poskytnutá náhrada má pak jiný charakter než restituční, a to kompenzační⁴⁴. Kompenzační charakter náhrady byl často přijímán i starší českou (československou) doktrínou⁴⁵ i částí judikatury⁴⁶. Pouze takto pojatá náhrada

³⁷ KARNER, E., *Der Ersatz ideeller Schäden bei Körperverletzung*, Wien, Springer Verlag, 1999, , str. 133

³⁸ Samozřejmě, že existují pokusy o zdůvodnění výše určité částky – tak zejména zástupci Law and Economics tvrdí, že výše částky by měla odpovídat nákladům, které by potenciální poškození byli ochotni vydat, aby eliminovali riziko vzniku újmy (např. Ott, Schäffer, *Ökonomische Analyse*, str. 303). Je zajímavé, že obdobná metoda byla ve středověku v rámci kanonického práva používána k vyčíslení „*iniuria*“ (např. Bernardus Parmenis v glose *Taxatione ad X 5.36.7*). Při vyčíslení částky měl soudce nejdříve vyčíslit nejvyšší možnou částku, která by mohla být za *iniuria* přičtena, následně měl poškozený pod přísahou prohlásit, o jakou částku by raději přišel než aby byl zraněn (*quod tantum de suo potius amisset quam hanc iniuriam est pasus*). Blíže k tomu např. LANGE, H., *Schadenersatz und Privatstrafe in der mittelalterlichen Rechtstheorien*, Münster 1955, str. 94

³⁹ Tak podle německé starší doktríny by mělo dškodnění plnit ryze kompenzační funkci: „... sollte das Schmerzengeld allein eine compensation der subjektiv erlittenen, physischen oder psychischen Schmerzen durch die Möglichkeit anderer Annehmlichkeiten leisten“, JANSEN, N., *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB*, Band II, *Schuldrecht: Allgemeiner Teil §§ 241-432*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2007, str. 638

⁴⁰ Např. rozhodnutí NS 30 Cdo 83/2011 („Relutární zadostiučinění plní především satisfakční funkci, i když úlohu preventivního významu zákonu odpovídajícího a spravedlivého zadostiučinění nelze vylučovat.)

⁴¹ Obdobně BGB hovoří o „billige Entschädigung“

⁴² Tedy nemožnosti provést *restitutio in intergrum*

⁴³ Neboť jiný způsob nezajistí skutečné a dostatečně účinné odčinění způsobené újmy – viz § 2951 odst.2, věta druhá OZ

⁴⁴ např. rakouská judikatura vychází z toho, že „*Das Schmerzengeld soll die durch die Schmerzen entstandenen Unlustgefühle ausgleichen und den Verletzten in die Lage versetzen, sich als Ersatz für die Leiden und anstelle der ihm entzogenen Lebensfreude auf andere Weise gewisse Annehmlichkeiten und Erleichterungen zu verschaffen.*“

⁴⁵ Např. LAZAR, J., ŠVESTKA, J., *Občanské právo hmotné*, II. Svazek, Praha, Panorama, 1987, str. 215

⁴⁶ Např. NS 25 Cdo 2678/2011

umožňuje předejít složitým úvahám o částečně sankčním charakteru satisfakce⁴⁷ a jejím místě v českém právním řádu⁴⁸.

e) *Subjektivní nebo objektivní charakter újmy na zdraví a subjektivní nebo objektivní vyčíslení újmy*

Vzhledem k zvláštní povaze této újmy a její principiální nezachytitelnosti ve sféře majetkové, musí být nastavena kritéria, která ve svém důsledku zajistí spravedlivé odškodnění⁴⁹ poškozeného, jehož prostřednictvím jsou kompenzovány vzniklé újmy⁵⁰. Samozřejmě, že se při úvahách o odškodnění újmy na zdraví objevovaly diskuse, zda odškodňovat podle skutečně subjektivně vnímané bolesti⁵¹, či je nutno nastavit určitá objektivní kritéria. Vzhledem k neuchopitelnosti subjektivně vnímané bolesti se prosadil objektivizující přístup k odškodňování újem na zdraví⁵². Pro nastavení těchto kritérií je pak nezbytná objektivizace, která se projevuje v tom, že se při odškodňování újem na zdraví orientujeme primárně na objektivně zachytitelné skutečnosti jako je druh poškození zdraví (např. klasifikace podle MKN⁵³), rozsah a tíže poškození⁵⁴. Tato objektivizační tendence se ve většině právních řádů promítá rovněž do jisté objektivizace osoby poškozeného, kdy se vychází ze skutečnosti, že zejména ve vztahu k vnímání bolesti se jedná o osobu s normálním (běžným) vnímáním

⁴⁷ Blíže srovnej rozhodnutí NS 30 Cdo 3157/2013

⁴⁸ Případný sankční charakter odškodnění totiž s sebou přináší nelehké vymezení směrem k případnému bezdůvodnému obohacení („*Schadenersatzansprüche sind stets mit dem erlittenen Nachteil zu begrenzen.*“, KERSCHNER, F., (Hrsg.), *Schmerzensgeld*, Wien, Verlag Österreich, str. 27) a současně evokuje subjektivní přístup k vyčíslení újmy a vede tak finálně k neřešitelným problémům (např. u komatózních pacientů). Proto je také stále častěji i v Německu plédováno pro opuštění satisfakční funkce odškodnění („*Genugtuung*“).

⁴⁹ Podle § 253 BGB se jedná o „billige Entschädigung“, podle § 1325 ABGB se poskytuje „angemessenes Schmerzensgeld“; problematické je ustanovení § 2951 odst. 2 OZ, které nešťastně hovoří o „přiměřeném zadostiučinění“ s tím, že je tak vyvolávána představa satisfakční funkce náhrady při újmě na zdraví, ačkoliv se jedná o funkci kompenzační.

⁵⁰ Blíže k funkci odškodnění při újmě na zdraví např. Koziol : „*The compensatory function is also decisive in respect of the field of non-pecuniary damage according to persuasive opinion and in precisely this sense Art 10 : 301 PETL speaks very clearly of » compensation of non-pecuniary damage «.*“, KOZIOL, H., *Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective* Wien, Jan Sramek Verlag, 2012 , str. 76 nebo dále BYDLINSKI, F. *Der Ersatz ideellen Schadens als sachliches und methodisches Problem*, JBl 1965, str. 253 ; KARNER, E., *Ersatz ideeller Schäden* str. 88 , 132;

⁵¹ „*Unproblematisch war die gedanklich vorausgesetzte Ausrichtung am subjektiv erlittenen Schmerz allerdings nie. Denn zum einen kann niemand den subjektiv empfundenen Schmerz eines anderen nachvollziehen, zum anderen wäre es unbillig, den Ersatz von der persönlichen Empfindlichkeit des Geschädigten abhängig zu machen.*“, JANSEN, N., *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB, Band II, Schuldrecht: Allgemeiner Teil §§ 241-432*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2007 , str. 639

⁵² Blíže např. BYDLINSKI, F., *System und Prinzipien des Privatrechts*. Wien, 1996, str. 223, KARNER, E., *Der Ersatz ideeller Schäden bei Körperverletzung*, Wien, Springer Verlag, 1999, str. 133

⁵³ Tzv. Mezinárodní klasifikace nemocí

⁵⁴ „Hence, when it comes to awarding damages particular importance is attached to objective indicators that help to ascertain whether and to what extent non-pecuniary damage has occurred“, KOZIOL, H., *Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective* Wien, Jan Sramek Verlag, 2012 , str. 114

bolesti⁵⁵ a normálním citovým životem⁵⁶. Samozřejmě to ale neznamená, že při rozhodnutí o výši újmy nemají být brány v potaz okolnosti konkrétního případu⁵⁷ a některé zvláštní predispozice poškozeného⁵⁸.

Pouze vysoký stupeň objektivizace při vyčíslování újmy na zdraví zajišťuje spravedlnost⁵⁹ a předvídatelnost při rozhodování o odškodňování újem na zdraví a naplnění ustanovení § 13 OZ⁶⁰.

3. Vliv základních východisek na odškodňování újem na zdraví v praxi a některé problematické okruhy

Jak bylo ukázáno shora, finanční odškodnění je při odškodnění újem na zdraví nástrojem, který lze z hlediska jeho funkčnosti využít a ustanovení § 2951 odst. 2 to výslovně předpokládá. V další fázi se je tedy nutno soustředit na otázku, za jakých podmínek má být tento nástroj aplikován a jak provádět vyčíslení těchto odškodnění, aby byly naplněny požadavky spravedlnosti a předvídatelnosti rozhodování.

Bolestné a ztížení společenského uplatnění bylo do přijetí OZ odškodňováno prostřednictvím vyhlášky o odškodnění. Tato vyhláška byla prostřednictvím ustanovení § 3080 OZ zrušena s alibistickým odůvodněním, že lidské zdraví, život a soukromí jsou hodnoty nezměřitelné ekonomickými měřítky a vytvoření objektivních kritérií pro lidské utrpení spočívajících v bodovém systému je nedůstojné⁶¹. Jako právně relevantnější se pak jeví spíše další část

⁵⁵ Normaltypische Schmerzempfinden

⁵⁶ Normaltypisches Gefühlsleben

⁵⁷ Např. rakouská judikatura i doktrína se shodují, že : „*Legt man der Schmerzengeldbemessung den Objektivierungsgedanken zugrunde, bedeutet dies aber nicht, dass von den subjektiven Umständen seitens des Geschädigten vollständig zu abstrahieren ist. Ausser Betracht zu bleiben haben nur die nicht feststellbaren inneren Verarbeitungsmechanismen, nicht aber die objektiv eruirbaren subjektiven Umstände auf Seite des Geschädigten: Es ist bei der Schmerzengeldbemessung daher von der Massfigur eines Menschen mit normaltypischen Gefühlsleben in der konkreten, objektiv feststellbaren Situation des Geschädigten auszugehen.*“, KARNER, E., Der Ersatz ideeller Schäden bei Körperverletzung, Wien, Springer Verlag, 1999, str. 87

⁵⁸ Blíže KARNER, E., Der Ersatz ideeller Schäden bei Körperverletzung, Wien, Springer Verlag, 1999 , str. 140

⁵⁹ V tomto případě se jedná spíše o naplnění požadavků formální (procesní) spravedlnosti; stranou ale nelze ponechat ani distributivní spravedlnost, jejíž zásady by se měly promítnout do stanovení určité částky v dosud nerozhodnutém případě (k tomu např. rozhodnutí Pl. ÚS 50/05).

⁶⁰ Obdobně Brüggemeier: „*Die Gerechtigkeit bei der Bemessung einer billigen Entschädigung beruht im Wesentlichen auf der Gleichbehandlung gleichliegender Fälle.*“, BRÜGGEMEIER, G., Haftungsrecht, Struktur, Prinzipien, Schutzbereich. Ein Beitrag zur Europäisierung des Privatrechts, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2006, str. 580

⁶¹ Podle důvodové zprávy: „*Soukromý život je nekonečně variabilní a snaha po jeho nivelizaci v záležitostech tak navýsost individuálních jako jsou bolest, důsledky újmy na zdraví pro další budoucnost postiženého nebo ztráta blízkého člověka není důvodná.*“

odůvodnění pro zrušení vyhlášky, podle níž by sazebník výše náhrad neměl a priori stanovit zákon nebo dokonce podzákoný předpis, aby se tak zjednodušilo rozhodování soudů⁶². Podstatnou roli jistě hrála i skutečnost, že výše poskytovaných náhrad byla opakovaně kritizována a samotná vyhláška o odškodnění podrobena přezkumu ústavnosti⁶³.

OZ tedy odmítl původní formu stanovení výše odškodnění, ovšem nelze výslovně říci, že odmítá jakékoliv pomůcky⁶⁴, které by soudci při stanovení výše odškodnění poskytly určitá vodítka⁶⁵. Zákonodárce v ustanovení § 2958 stanoví, že újmu poškozeného je nutno nahradit peněžitou náhradou, vyvažující plně vytrpěné bolesti a další nemajetkové újmy; vznikla-li poškozením zdraví překážka lepší budoucnosti poškozeného, nahradí mu škůdce i ztížení společenského uplatnění; podpůrně pak při stanovení výše újmy může být použito kritérium slušnosti. Jaká bude výše odškodnění, aby byl naplněn § 2958, zcela ponechává na volném uvážení soudu. Je ovšem zřejmé, že ustanovení § 13 OZ volnost soudcovského uvážení značně omezuje a ve svém důsledku je existence kritérií pro objektivní zjištění výše újmy nezbytná. Samotné ustanovení § 2958 ve spojení s ustanovením § 13 OZ ovšem nic nestanoví o tom, jak by tato kritéria měla vypadat a kdo by je měl stanovit.

Při srovnání se zahraničními úpravami se tedy nabízí možnost vycházet z modelu založeného na volném uvážení soudce při stanovení výše újmy a následně respektovat ustanovení § 13 OZ a při posuzování obdobných případů postupovat obdobně. Tento model ovšem předpokládá vznik „soudcovského práva“, které by se stabilizovalo až po uplynutí delšího časového horizontu⁶⁶.

Vedle toho přichází v úvahu druhá možnost, která se jeví jako přijatelnější - využít pro rozhodování o výši újmy určitá vodítka, která se opírají o medicínské posouzení. Ačkoliv většina evropských států vychází ze skutečnosti, že je to soudce, který stanoví výši

⁶² Podle redaktorů OZ má rozhodnutí jednotlivého právního případu náležet jen soudci a zákonodárná moc, natož moc výkonná nemá v působnosti nařizovat soudu, jak má jednotlivý případ rozhodnout – „*Pokud jde o nemajetkové újmy na zdraví nebo náhrady při usmrcení, opouští se pojetí § 444 odst. 2 a 3 platného občanského zákoníku a vůbec myšlenka, že by sazebník výše náhrad měl a priori stanovit zákon nebo dokonce podzákoný předpis, aby se tak zjednodušilo rozhodování soudů. Nehledě k tomu, že obdobný přístup standardní zákonné úpravy nevolí a nabízejí soudům - ačli vůbec (např. francouzský Code civil nebo švýcarský Zivilgesetzbuch tyto otázky vůbec neřeší a dávají soudci volnou ruku - je třeba hlavně poukázat, že rozhodnutí jednotlivého právního případu náleží jen soudci a zákonodárná moc, natož moc výkonná nemá v působnosti nařizovat soudu, jak má jednotlivý případ rozhodnout.*“

⁶³ Resp. – v tomto případě se jednalo o snahu dosáhnout kontroly ústavnosti vyhlášky – viz rozhodnutí Pl. ÚS 50/05

⁶⁴ Evidentní je pouze skutečnost, že by neměla být stanovena mocí výkonnou a ve formě právního předpisu.

⁶⁵ Z důvodové zprávy k OZ: „Pocitují-li někteří představitelé soudní moci potřebu tabulek, vzorců nebo klíčů speciálně pro tyto účely, nic nebrání tomu, aby se soudní praxe sama shodla na zásadách, podle nichž bude postupováno.“

⁶⁶ Tak je tomu třeba v Německu (kde jsou používány neoficiální sbírky soudních rozhodnutí) nebo Rakousku, kdy tento přístup zastává OLG Linz (ostatní soudy v Rakousku vycházejí z tabulek)

odškodnění, přesto používají soudci pro svá rozhodnutí určité pomůcky – „sazebníky“⁶⁷. Tato vodítka pak nijak nesnižují úlohu soudce v rozhodovacím procesu. Vždy je však nutno vycházet z toho, že tyto „sazebníky“, které fungují v mnoha evropských státech, jsou pouze návodem pro soudní aplikaci a nikoliv závaznou normou.

V rámci vnitrostátních dohadů o možnosti použití již zrušené vyhlášky o odškodnění nebo Metodiky jako základ pro stanovení výše odškodnění je zřejmé, že oba dokumenty mohou z hlediska shora uvedených základních teoretických východisek jako návod pro soudce obstát, neboť zajišťují dostatečnou míru objektivizace vzniklé újmy⁶⁸.

4. Závěr

Imateriální újma na zdraví představovala pro právo vždy nelehký úkol. Ačkoliv historicky bylo odškodnění imateriálních újem při újmě na zdraví vždy problematické, došlo následně k myšlenkovému převratu. V současné době všechny moderní právní řády vycházejí z toho, že zásah do tak zásadního práva jako je právo na zdraví nemůže zůstat bez odškodnění. K tomu, aby byla ale újma pro právo uchopitelná a tedy odškodnitelná, hraje podstatnou roli možnost její objektivizace a vyčíslení. U újmy na zdraví pak musí vzhledem k její zvláštní povaze a její principiální nezachytitelnosti ve sféře majetkové, být nastavena kritéria, která ve svém důsledku zajistí spravedlivé odškodnění poškozeného. Z hlediska spravedlivého odškodnění pak nehraje podstatnou roli, zda jsou tato kritéria vyextrahována z předchozích soudních rozhodnutí, či jsou stanovena nezávaznými „sazebníky“, které slouží jako vodítka pro soudní rozhodování. V obou případech by však měl být naplněn vysoký stupeň objektivizace při vyčíslování újmy na zdraví, který zajišťuje spravedlnost a předvídatelnost při rozhodování o odškodňování újmy na zdraví a naplnění ustanovení § 13 OZ.

⁶⁷ Je lhostejné, zda se jedná o obdobu zrušené vyhlášky o odškodnění a újma je vyjadřována v bodech či procentech nebo jsou určitou částkou hodnoceny dny, po které poškození trvá a jeho intenzita

⁶⁸ Pokud se však soudní praxe přikloní k používání Metodiky, může se stát, že východiska původní vyhlášky o odškodnění již nebudou schopna obstát požadavkům procesní spravedlnosti obsaženým v § 13 OZ.

Referenční seznam:

BRÜGGEMEIR, G., Haftungsrecht, Struktur, Prinzipien, Schutzbereich. Ein Beitrag zur Europäisierung des Privatrechts, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2006

BYDLINSKI, F., System und Prinzipien des Privatrechts. Wien, 1996

KARNER, E., Der Ersatz ideeller Schäden bei Körperverletzung, Wien, Springer Verlag, 1999

KOZIOL, H., Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective Wien, Jan Sramek Verlag, 2012

ROGERS, H. W.V., Damages for Non-pecuniary Loss in a Comparative Perspective, Springer Verlag, 2001

SCHRAGE, E.J.H. (Ed.), Negligence, The Comparative Legal History of the Law of Torts, Berlin, Duncker und Humblot, 2001

Historisch-kritischer Kommentar zum BGB, Band II, Schuldrecht:Allgemeiner Teil §§ 241-432, Tübingen, Mohr Siebeck, 2007